

METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA DÜNÜN FERDÂ'SINDAN GÜNÜN FERDÂ'SINA BİR BAKIŞ

*Gülşah AKBULUT**

ÖZET

Attilâ İlhan, çağdaş Türk şiirinin önemli temsilcilerindendir. Modern ile gelenekseli birleştirmedeki ustalığını yalnızca şiirlerinde değil romanlarında da göstermiştir. Attilâ İlhan şiirlerinde, Namık Kemal, Nazım Hikmet gibi yenilikçi şairlerin yanında Divan şairlerinden de beslenmiştir. Attilâ İlhan'ın en fazla etkilendiği şairlerden biri Tevfik Fikret'tir. Tevfik Fikret'in "Ferdâ"sı Attilâ İlhan'ın şiirinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu çalışma metinlerarası ilişkiler bağlamında Attilâ İlhan'ın "Ferdâ" adlı şiirinin, Tevfik Fikret'in "Ferdâ" şiirinden nasıl beslendiğine dair cevaplar içermektedir.

Anahtar sözcükler: Attilâ İlhan, Tevfik Fikret, Ferdâ, metinlerarası ilişkiler.

A VIEW OF YESTERDAY'S AND TODAY'S "FERDÂ" IN THE CONTEXT OF INTERTEXTUALITY

ABSTRACT

Attilâ İlhan is one of the most important leader of Modern Turkish Poetry. He showed his proficiency of combining the modern and the traditional not only in his poems but also in his novels. Attilâ İlhan is affected either reformist poets like Namık Kemal, Nazım Hikmet or Classical Turkish Poetry (Divan Poetry). Tevfik Fikret is one of the poets whom Attilâ İlhan affected too much. Tevfik Fikret's 'Ferdâ' has a privileged place in Attilâ

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, gulshahakbulut@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

İlhan's poetry. This work contains answers about how 'Atillâ İlhan's Ferdâ' is affected by Tevfik Fikret's 'Ferdâ' in the context of intertextuality.

Key Words: Attilâ İlhan, Tevfik Fikret, Ferdâ, intertextuality.

1. Giriş

Bir edebî metni tam ve doğru olarak kavrayabilmede, o metnin meydana geldiği çağı ve yaratıcısının düşüncesinin yanında metinlerarası ilişkileri algılamının da büyük rolü vardır. Her metin, kendinden önce yazılmış metinlerin alanında yer alır. Hiçbiri kendinden öncekilerden bağımsız olarak değerlendirilemez.

Kuramsal olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkan metinlerarasılık genel anlamda, bir ya da daha fazla metin arasındaki bir tür alışveriştir (Aktulum 2000: 42). Bir başka ifadeyle bir edebî metnin diğer bütün metinlerle -edebiyat içi ya da dışı- olan bağlantısını kapsar. Bu ilişki biçimi edebî eserlerde çok eskiden beri vardır (Aytaç 2003: 212). Ancak 1960'lardan başlayarak Julia Kristeva, Roland Barthes, Michael Riffaterre ve Harold Bloom'un teorik girişimleriyle "metinlerarası ilişkiler" gerçekten edebî bir çözümlemenin temel kavramlarından biri durumuna gelmiştir (Yavuz 2002: 1). Metinlerarası alışveriş *alıntı, anıştırma, gönderme, parodi/yansılama, öykünme, kolaj, montaj ve yeniden yazma* gibi ilişki biçimleri ile sağlanır (Gökalp-Alpaslan 2007: 17). Aynı zamanda okuyucuya kendi birikimi ölçüsünde çağrışımlar yaptırıp ona başka eserlerle bağ kurma özelliği kazandırır. Örneğin çağdaş Türk şiirinin önemli isimlerinden Attilâ İlhan'ın birçok eserinde bu ilişkiyi görmek mümkündür. İlhan'ın, "Ferdâ" adlı şiiri bunun en başarılı örneklerinden biridir.

Attilâ İlhan, 1962 tarihli *Belâ Çiçeği* adlı kitabında yer alan "Ferdâ" ile döneminden günümüze kadar yeni Türk edebiyatında birçok ismi etkilemiş olan Tevfik Fikret'i bir bakıma okuyucularıyla yeniden buluşturmaktadır. Sözünü ettiğimiz buluşma bizim çalışmamızın temelini oluşturmaktadır Bu bağlamda şu soruya

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

yanıt aranacaktır: Modern Türk şiirinin önemli temsilcilerinden Attilâ İlhan, Servet-i Fünun dönemi şairi olan Tevfik Fikret'e ve şiirlerine neden göndermede bulunma ihtiyacı duymuştur?.

Bu sorunun yanıtını araştırmaya geçmeden evvel Attilâ İlhan'ın şiirinin "bileşim"lerine kısaca değinmeliyiz. Şair bu bileşimi yaratırken Batı estetiğinin yanında, Divan ve Halk şiirinden de yararlanmışır (Ankara 1996: 279). Bileşimin temelindeki kaynaklarla İlhan, çağdaş bir içerik oluşturmak istediğini şu şekilde ifade eder:

"Amacım, diyalektik bir bakış açısıyla geçmiş edebiyat kaynaklarını eleştirel bir gözle ele almak, içeriklerini irdelemek, sanat tekniğine ilişkin özelliklerden yararlanmak, böylelikle çağdaş içeriğin daha yaygın etkili olmasını sağlamaktır " (Ankara 1996: 280).

Attilâ İlhan, Türk kültürünün ve Türk edebiyatının içinde yetişmiş bir şairin bu unsurları şiirine katmasının zorunluluğunu vurgularken, başlangıçta şiiri için Nazım Hikmet, Namık Kemal ve Tevfik Fikret'i seçtiğini söylüyor. Ancak şu ayrıntı gözden kaçırılmamalıdır ki İlhan, Divan şiirine Nazım Hikmet'in "Şeyh Bedrettin Destanı"nı okuduktan sonra yönelir. Bununla birlikte Fransa'ya gitmesi, onun şiirinde bir başka damar açacaktır (Aliye 2001: 222). Şair Nazım Hikmet'in etkisiyle yazdığı şiirlerin ardından, sosyalist kimliğini unutmaksızın bir ulusal senteze girişmiştir. İlhan *Duvar* kitabıyla birlikte başlayan asıl şiir macerasını şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Benim ilk şiir kitabıma, aşk şiirlerini koydurtmadı ağbiler. Duvar'ın ilk baskısında yoktur aşk şiirlerinin yarısı. Yavaş yavaş kimseyi dinlemeye başladım. Sonunda 1950'lerde, yani *Sisler Bulvarı*'nda başlamıştır, Attilâ İlhan şiiri ortaya çıkmaya" (Aliye 2001: 223).

Attilâ İlhan'ın şiir macerasının başlangıcında toplumcu görüşün ve Nazım Hikmet'in etkisini görmekteyiz. Ancak bu etki zamanla genişlemiş ve Divan edebiyatına kadar gitmiştir. Edebiyat-ı Cedide şairi Tevfik Fikret de toplumcu yönüyle İlhan'ı etkileyen sanatçılar arasındadır. Fakat Attilâ İlhan, etkilenmiş olduğu şairin, yanlış bulduğu birçok fikir ve eylemini eleştirmekten ka-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4 / 1-I Winter 2009

çınmaz. İlhan Edebiyat-ı Cedide şiirini, Fransız şiirinin koyu Osmanlıca bir kopyası olarak nitelendirmektedir (Aliye 2001: 121). Hatta Fikret'e "komprador aydını" demekten geri durmamıştır (Fuat 1995: 126). Mehmet Fuat'ın aktardığına göre İlhan bunu şöyle dile getirmektedir:

"Fikret dersiniz, sanatını, hürriyetçi bir bilimsellik (positivisme) uğruna kullanıyor; arzu ettiği çağdaşlaşmak, gel gör ki bütün kuşakdaşları gibi 'komprador' bir ilerici o da, çağdaşlığı Batı'yı taklit etmek sanıyor: Şiiri *Coppée*'nin etkisindedir. Kullandığı dil, halkçı (populiste) *Akif*'in tersine, 'seçkin' bir dil; benim diyen babayiğit, Osmanlıcasını sökemez. Benim 'komprador aydını' dediğim, halka biraz yukarıdan bakan, onu 'kurtarılacak bir kalabalık' gibi gören aydınların, ilk örneklerinden! Milli sayılmaz pek, evrensellelikle kozmopolitliği birbirine karıştırmış" (Fuad 1995: 125-126)

İlhan, bu söylediklerine rağmen onlardan beslendiğini açıkça belirtmektedir. Hatta bu etkiyle birlikte Osmanlı Türkçesine ait kelimeleri ilk şiirlerine nazaran sonrakilerde daha fazla kullandığı görülmektedir. Dil konusunda da Fikret'e eleştirilerde bulunur; ancak kendi dönemleri içinde değerlendirildiklerinde ortaya çıkacak sonuçlar ayrıca değerlendirilmelidir.

Attilâ İlhan'ın "Ferdâ" adlı şiirinde ulusal bir sentezin izleri açıkça görülmektedir. Sözüünü ettiğimiz sentez o kadar yoğun bir bileşimin ürünüdür ki bu şairin başarısının bir kanıtı olmalıdır. Bu bileşimin çözümünde metinlerarası ilişkilere gelecek olursak:

1. 1. Şiirlerdeki Ortaklık

Sorumuza yanıt ararken belirlediğimiz iki temel izlek, sorumuzun cevabını ortaya koyacaktır. Bu iki yolu şu şekilde ifade etmek mümkündür: Attilâ İlhan'ın, şiirinde yararlandığı metinler ve kullanılan metinlerarası ilişki biçimleri; Tefik Fikret'in şiiri ile Attilâ İlhan'ın şiiri arasındaki ortaklıklar ve farklılıklar (konu, üslup, duygu, düşünce, zaman, şekil yönlerinden).

Bu doğrultuda metinlerin birbirlerinden etkilenme boyutlarını belirlemek, yani yazıldığı dönemleri ve metinler arasındaki

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

alışverişi ortaya koymak sağlam bir zeminin oluşmasını sağlayacaktır. Bu temel bizi sorumluzun yanıtına yaklaştıracaktır. Çünkü şiirlerin yazıldıkları dönemlere bakıldığında *konu, duygu, düşünce ve şiirlerin yazılış amaçları* iki metin arasındaki ilişkide önemli unsurlardır.

Tevfik Fikret'in 1896-97 Türk-Yunan savaşından önce vatan-millet şiirleri yazdığı görülmemiştir. Bunların devamı olarak da II. Abdülhamid'in baskıcı tavrına karşı bilinçli bir düşmanlıkla, ilk zamanlar üstü kapalı da olsa şiirler yazmaya başlamıştır. Bu baskıyı ortadan kaldırmanın yurtseverlikle yapılabileceği ve hürriyete bu yolla ulaşılabilceği düşüncesi şiirlerdeki değişimin sebeplerinden olmalıdır. Yunan Savaşı ile başlayan yurtseverlik, 1908'e kadar Abdülhamid'e ve yarattığı baskıya duyulan düşmanlık, artarak devam etmiştir (Akyüz 1947: 262). Bu konuda İsmail Parlatır şunları söyler:

"Tevfik Fikret, bir vatan şairi değildir. Ancak o dönemde yaşadığı sıcak savaş olayları ve bundan kaynaklanan heyecanlar onda vatan duygularının kabarmasına vesile olmuştur. Özellikle 1897 Yunan Savaşı, pek çok Türk şairine ilham kaynağı olduğu gibi Fikret'te de bu tür duyguların uyanmasına yol açmıştır" (Parlatır 2004: 65).

Tevfik Fikret'in vatanî şiirleri hakkında Mehmet Kaplan, söylenenlere ek olarak Fransız şairi Coppée'nin etkisinden bahseder. Bazı şiirlerinin Fransız taklidi olduğunu şöyle ifade eder:

"1870 Fransız-Alman savaşını gören Coppée, bu savaşla ilgili hikâye tarzında birçok şiir yazmıştır. Fikret, "Ken'an" ve "Hasan'ın Gazası" adlı şiirlerinde onları örnek tutmuştur. "Kılıç" manzumesi, Sully Prudhomme'un "L'épée" adlı şiirinin bir taklididir" (Kaplan 2006: 143).

Bu şartlarda vatanî şiirler yazmaya başlayan Fikret, Meşrutiyetin ilanıyla daha coşkulu şiirler yazarken; öncesinde siyasal baskıdan dolayı Parlatır'ın ifadesiyle "*sıkıntılı günleri Aşıyan'da geriden izlemekte ve sızlanmaktaydı*" (Parlatır 2004: 74). Fikret, Namık Kemal'den sonra gelen gerçek yurt şairi sayılmıştır. Bu siyasal baskı döneminde yazdığı şiirlerden biri de "Ferdâ"dır. Fikret'e bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

şiiri yazdıran vatansever duygularının yanında gençliği günün kurtarıcısı olarak görmesidir. Onlara olan ümidi ve öğütleri şiirin temelini oluşturmaktadır.

Sorunlar hep aynı kaldığı ve hatta devam ettiği için diyebiliriz ki günün ve geleceğin ümidi olan gençlik bugün de yarın da var olmalıdır. Böyle olması gerektiğini düşünmüş olmalı ki modern şiirimizin en önemli temsilcilerinden Attilâ İlhan da Fikret'in öfkesinden mısralar üretilip "Ferdâ" adında yepyeni bir şiir yaratmıştır.

Attilâ İlhan "Ferdâ" adlı şiirinde 1960 İhtilalinin heyecanı ile onda uyanan duyguları anlatmıştır. Şiirde ihtilal yok gibi görünse bile kurguya baktığımızda ve onun söylediklerini de göz önüne aldığımızda taşlar yerine oturur. İlhan bize tarihi seyir içinde alıntılardan ve atıflardan yararlanarak bir dönemi -Osmanlı'nın son yıllarını- vermiştir. Ancak bunu 1960 İhtilaliyle -ki İlhan önceleri buna devrim der- örtüştürerek yapar. Şair bize şiirdeki kurguyla, hem tarihi bir serüven yaşatmakta hem de yazıldığı devri perde arkasından izletmektedir. Şiirde sözünü ettiğimiz unsurlar Divan şiiri ile Türk musikisinin seslerinin birleşiminden oluşan bir fonla birlikte ele alınmaktadır. Şiir alıntı odaklı okunduğunda ihtilal-devrim fikri görünmektedir. "Ferda" hakkında İlhan şunları söyler:

"Türk musikisiyle divan şiirinin sesini çağdaş bir bileşim içinde ritme deneyimlerinden önemli birisidir. 27 Mayıs heyecanı ile, bir anlamda namık kemal / fikret / nâzım hikmet geleneğini sürdürmeye çabalıyorum, bir anlamda özgürlükçü eylemi tarihsel kaynağına bağlamayı deniyorum. yalnız o kadar mı? 'ferdâ' bir protesto şiiri olmak özelliğinin yanında, fikrimce, devrimci devamlılık *thème*'ini işliyor" (İlhan 2005: 135).

Şair burada bize şiir hakkında onu daha iyi kavramamızı sağlayacak, hem teknik hem de içerik yönünden ipuçları vermektedir. İhtilalin yaşanması Attilâ İlhan'a geçmişte yaşananları hatırlatma yanında; geçmişten bakarak bugünü gördüğünde ona yarınki genç olduğunu da anımsatmaktadır düşüncesindeyiz. Bu şiiri yazmış olması bugünün bakışını sergilemekte ve gençlerin yarın da var olması gerektiğini ona anımsatmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

“Ferdâ” şiiri bağlamında iki şaire baktığımızda Tefik Fikret’teki sosyal sorumluluğun Attilâ İlhan’da açıkça var olmadığını görürüz. İlhan *toplumcu gerçekçilik* anlayışıyla eserler vermektedir elbette; ancak çağın gerekleri, edebiyat anlayışı ve şairin şiire bakışı onu Fikret’in şiirinden ve Fikret’ten ayırmaktadır. Tefik Fikret, dönemindeki siyasi baskı, kişilik özellikleri ve Batı’nın (Fransa) etkisiyle sosyal sorumluluk üstlenmiştir; ancak burada onun romantik bakışı gözler önündedir. Bir baba, duygusallık ve bilgelikle gençliğe açıkça öğüt vermektedir. Fikret, gençliğe âdeta bir mektup yazmıştır: “Bugünün Gençlerine” hitap ederek. II. Meşrutiyet’in ilanıyla daha da artan sorumluluk duygusu Fikret’e “Ferdâ” dışında şiirler de yazdırmıştır. Bu şiirleri özellikle *Halûk’un Defteri*’nde görmekteyiz. Buradaki şiirler *Rûbab-ı Şikeste*’dekilerden tamamen farklıdır. Ruh hâli, dünyaya bakışı değişmiş ve oğlu Halûk’un şahsında gençliği de içine alan bir umut oluşmuştur Fikret’in hayatında. Gençliğe ve yarına olan ümit, Fikret’in karamsarlıktan kurtulmasına yardım ederken, ona “Ferdâ” ve benzeri şiirler de yazdırmıştır. “Ferdâ” şiiri için Mehmet Kaplan şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“*Halûk’un Defteri*’nde Fikret, oğlu ile beraber bütün Türk gençliğini düşünür ve memleketin onlar sayesinde ilerleyeceğine inanır. “Ferdâ” şiirinde o günün gençlerine hitap eder. Memlekette yeni bir devir açılmıştır. Yapılan “teceddüt” ve “inkılâp” onun içindir. Gençlerin önünde “saf ve bî-sehab bir semâ-yı seher” vardır. “Mâzi-i pür-mihen, o cehennem, artık müebbeden” sönmelidir.

Gençlerin elinde geleceği yaratmak için “cennet kadar güzel bir vatan” vardır. Şimdi onun varlığı da tehlikededir. Vatan bir sevgili, karşısında saygı duyulan bir babadır. Onları korumak vazifesi gençlere düşer: (...)

Ferda, ancak onu yaratanlar için vardır. gençlik şimdi maziye nasıl şüpheli gözlerle bakıyorsa, gelecek de ondan hesap soracaktır” (Kaplan 2006: 172-173)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Kaplan'ın değerlendirmelerinden de anladığımız gibi, gençlere hitap mevcuttur burada. Tevfik Fikret bireysel romantiklikten çıkarak, zamanla toplumsal tavrı benimsemeye başlamıştır. Fikret şiirini, fikirlerinin ifadesinde bir araç olarak kullanmaya çalıştığından ve bu sosyal sorumlulukla eserler verdiğiinden Ahmet Hamdi Tanpınar onun için şu sözleri sarf eder:

“Fikret, bir şâirden ziyade bir kahramandır. Sanatı eski bulunabilir. İhmal edilebilir, okunur, okunmaz, fakat talihin kendisine nasip ettiği büyük rolü unutulamaz. Fikret, bir devrin manevî tarihine kendi karakterinin mührünü basabilmek için en müsait şartları bulmuştur..... Ayrıca Fikret, mizaç, terbiye, muhit itibarıyla de tesadüfün kendisini seçmiş olduğu vazifeye müsait bir hilkatte idi..... Şiirinin bir zaman sadece melûl besteler çıkaran ferdî melânkolisini tam lâzım olduğu bir zamanda bir cemiyetin ıztrab ve ümitlerine tercüman yaptı. Kısacası orta çapta bir küçük burjuva şairi iken, cemiyet için bir nevi ahlâk ve medeniyet havarisi oldu.” (Tanpınar 1977: 261-262).

Attilâ İlhan'da da farklı bakışlar, dönemsel değişimler olmuştur; ancak İlhan şiire bireysel romantiklikten çok toplumsal tavırla yaklaşmıştır. Nâzım Hikmet gibi şiir yazmaya özenmesi, şiire böyle başlaması buna örnek gösterilebilir. Ancak romantik şiirleri de yok değildir. Hatta ilk şiir kitabına “aşk şiir”lerini koymasına izin verilmediğini de ifade etmiştir (Aliye 2001: 223). Attilâ İlhan “Ferdâ” şiirinde kurgusal bir yapıda gözlemlerini, geçmişten çağrışımlarla ortaya koymuştur ki onun estetik kaygıyı da göz ardı etmediğini söylemek gerekir. Bir bakıma Attilâ İlhan sosyal sorumluluk fikrini şiirine Fikret'le sokmakta ve bu eksiği gidermektedir. Ancak bu fikirler birebir alıntılanmış gibi görünse de o parçaların evrim geçirerek İlhan'ın “Ferdâ”nın şekline ve hatta anlamına büründüğü yadsınamaz bir gerçektir. Buradan hareketle yapılan alıntı, atıf ve yansımalara bakalım:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

2. Alıntılar

Alıntılar başlığı altında Attilâ İlhan'ın yararlandığı metinler değerlendirilecektir. İlhan, Fikret'in "Ferdâ", "Sis", "Doksan Beşe Doğru" adlarındaki üç şiiri ile birlikte, Mithat Paşa'nın II. Abdülhâmid'e yazdığı mektuptan da bölümler alıntılanmıştır.

2.1. Tevfik Fikret'in şiirlerinden yapılan alıntılar: Attilâ İlhan "*Ferda*" adlı şiirinde Tevfik Fikret'in "Sis", "Ferdâ", "Doksanbeşe Doğru" adlı şiirlerinden alıntılar yapmıştır. Elbette şairin bu şiirleri seçmesinin bir anlamı, değeri olmalıdır. İlhan, Fikret'ten yaptığı alıntularla şiirine tarihi havayı katmanın yanında fikir birliğini de sergilemektedir. Ayrıca bu alıntılar onun şiirinin atmosferinde önemli rol oynamaktadır. "Sis" karanlığı ve gerilimi, "Ferdâ" ümidi, "Doksanbeşe Doğru" ise dönemin önemli insanların kişiliklerini vermede kullanılmıştır. Bunlar arasında şiire adını vermesi bakımından "Ferdâ" öne çıkmaktadır; ancak bunun dışında, İlhan alıntılarının dengesini ustaca kurmuştur. Şiirde tırnak içinde gösterilen bu parçalar Fikret'in nazmından sıyrılarak İlhan'ın kendi şiir şekline bürünmüştür. Dizeler Attilâ İlhan'ın şiirine uygun olması için bazı yerlerden bölünmüş, alt dizelere taşınmıştır. Bu bize yapılan alıntılarının anlamsal bağını dışında şekil olarak da şiire yedirilmiş ve bir mozaik görünümü kazandırılmış olduğunu göstermektedir. Yani alıntılar şiirin içine sinmiş ondan bir parça halini almıştır. Dolayısıyla İlhan burada, şiirini hem şekil yönünden hem de düşünce yönünden Fikret'in şiiriyle örtüştürmektedir. Zamanında Fikret'in yaptığı şekil ve öz anlamındaki yenilik İlhan'da da günümüz anlayışıyla kendini göstermektedir.

"Sarmış yine âfâkını bir dūd-ı muannid
Bir zulmet-i beyzâ ki pey-â-pey mütezâyid"
(Fikret 2005: 295)

"sarmış
yine âfâkını bir dud-ı muannid
bir zulmet-i beyzâ ki peyâpey mütezâyid"
(İlhan 2005: 114)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Fikret nasıl dizelerini vezni kırıp yazdıysa, Attilâ İlhan da ondan aldığı dizeleri kendi şiirinin şekline ve içeriğine uygun hale getirmek için Fikret'in dizelerini kırmıştır. Ancak İlhan'ın estetik ustalığı bu kırılmada ortaya çıkabilecek pürüzlerin her birini ortadan kaldırmayı başarmıştır.

2.1.1. "Sis": İlhan, "Sis"ten aldığı parçayı dönemin duygusunu aktarmak için kullanmıştır. Çünkü iki şiir de bir siyasal baskı döneminin ürünleridir. Çalkantılı, baskıcı, karanlık dönemlerde yazılmışlardır. Burada duygu ortaklığı göze çarpmaktadır. Fikret, Osmanlı'nın çöküş döneminde yazarken, Attilâ İlhan ise şiirini Türkiye'nin karanlık bir dönemi sayılan ve 1960 devrimiyle aydınlatılmaya çalışılan yıllarda kaleme almıştır. Attilâ İlhan, Fikret'in mısralarını şu şekilde kullanmıştır:

edebiyat-ı cedide bulutlar
 "sarmış
 yine âfâkını bir dud-i muannid
 bir zulmet-i beyza ki peyapey mütezayid"
 bir doktor sabiha ki
 çarpa çarpa açılan duvarların getirdiği
 (İlhan 2005: 114)

Şair burada "Sis"ten yaptığı alıntıyla dönemin karanlığını vurgulamaktadır. Fikret'in "Sis" ile vermeye çalıştığı duyguyu paylaşan şair, şiire tarihsel boyut vermede de ikinci aşamaya geçmiş olmaktadır. Şekil olarak baktığımızda İlhan'ın bu şiiri modernize ettiğini söylemek mümkündür; çünkü "Sis"ten yapılan alıntı şekil değişikliğine uğramıştır. İlhan da Tefik Fikret'in yaptığı gibi şekilde yeniliğe gitmiştir. Ayrıca bu şekilde İlhan şiirdeki vurgu yerlerini kendisi belirlemiş olmaktadır. Şekil değişikliği olmasına rağmen fikir olarak bir farklılığın söz konusu olmaması da önemli bir ayrıntıdır. Buradan İlhan'ın Fikret'i onayladığı çıkarımını yapabiliriz.

2.1.2. "Ferdâ": Attilâ İlhan "Ferdâ"yı hem kendi şiirine isim yapmış hem de ondan parçalar kullanmıştır. "Ferdâ", Tefik Fikret'in gençliğe olan ümidini sergilediği şiirlerinden biridir. Yani bir ümit, öğüt şiiridir. İlhan, "Ferdâ"dan alıntılardığı bölümü kendi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4 / 1-I Winter 2009*

şiiirinin öğüt kısmında kullanılmıştır. Attilâ İlhan bu şiiiri Fikret gibi sadece bir öğüt, ümit şiiiri olarak kaleme almamıştır. Birkaç bölüme ayrılabilcek şiiirde "Ferdâ" dan yapılan alıntı bir duyguyu anlatmak için kullanılmıştır. "Ferdâ" isminin değiştirilmeden kullanılması ise şiiirin isminin her devre hitap edebilecek türden olmasındandır. Bunun yanında İlhan, "Ferdâ" adıyla şunu vurgulamak istemiş olabilir: Yarına ulaştık oradayız, Fikret'in "yarın" dediği bizim "bugün"ümüzdür aslında. Ancak değişen yalnızca kişilerin, kurumların, eylemlerin... adlarıdır; roller hep aynıdır ve devam etmektedir. Bu bağlamda yarın-ferdâ hep vardır, devam eder; ama başka başka şekillerde:

avuçlarında mısralar ve arap harfleriyle
"her uzvu girdab-ı havayıçle sarsılan
bir neslin oğlusun
bunu yad et zaman zaman
asrın unutma bârikâlar asr-ı feyzidir
her yıldırımında bir gece
bir gölge devrilir
bir ufk-u itilâ açılır yükselir hayat
yükselmeyen düşer
ya terakki ya inhitat"
nasıl mızrap uçlarıyla tel tel çizilir
sultan reşad gecesine tir leylim terelâ

(İlhan 2005: 115)

İlhan bu dizeleri, "Sis" şiiirinden alıntılıdığı dizelerden sonra kullanmıştır. Bu bölüm bir bakıma "Sis" şiiiri ile verilen karanlığın üzerine, yapılması gerekenlerin hatırlatıldığı bir bölümdür. Fikret'ten alınan dizelerle gençlere seslenmenin yanı sıra, milleti yüceltme duygusu ve umut da verilmek istenmiştir.

2.1.3. Doksan Beşe Doğru: Tefik Fikret'ten alıntılanan üçüncü şiiir de "*Doksan Beşe Doğru*" adını taşımaktadır. Bu şiiirde Fikret dönemin, meclisi kapatan zihniyetini eleştirirken bunun hâlâ değişmediğini vurgular. Attilâ İlhan bu şiiirden aldığı mısralarla yarattığı mozaiğin, tarihsel serüvenin sonuna gelmektedir. İlhan'a göre 1960 ihtilali bir "devrim" niteliğindedir. Çünkü o dönemde aydınlar zulüm görmektedirler ve bu nedenle askere şük-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ran borçludurlar. Bu fikirler ışığında İlhan, “Doksan Beşe Doğru”nun, dönemin şartlarını en iyi anlatan kısmını şiirinde kullanmıştır. Alıntılanan kısım şöyledir:

dudaklarında mısralar ve ve arap harfleriyle
 “bir devr-i şeamet
 yine çiğnendi yeminler
 çiğnendi yazık milletin ümmid-i bülendi
 kanun diye topraklara sürüldü cebinler
 kanun diye
 kanun diye kanun tepelendi”
 katılır şadırvanlar boyunca su şarkılar geceye
 (İlhan 2005: 116)

Attilâ İlhan, burada artık devrimi sonlandırmakta ve bir bakıma sebebini açıklamaktadır. Betimlediği tarihsel süreçte sona gelmektedir. Bu, bizi hem şiirin sonuna hem de devrime yaklaştırmaktadır.

Attilâ İlhan, “Ferdâ” adlı şiirinde Tefik Fikret’ten yaptığı alıntılarla bizi tarihsel bir yolculuğa çıkarmasının yanında Fikret’in şiirini ve hürriyet-millet-devlet duygularını okuruyla paylaşmaktadır. Bu paylaşım onun için de geçerlidir bir bakıma; çünkü o da Fikret’in yaptığı gibi toplumsal konulara eğilmiş, baskı ve zorluklar karşısında bile bunları özgürce dile getirebilmenin gerekliliğini savunmuş bir şairdir. Bu alıntılarla hem eskiyi yad etmek, yermek, yüceltmek hem de onu kullanarak dönemin duygusunu daha güçlü bir şekilde verebilmek amaçlanmıştır. Yapılan alıntılarla hem eskiden olanlar hem şimdiki zamanda yaşananlar örtüşmektedir.

2.2. Başka metinlerden yapılan alıntılar: Attilâ İlhan’ın “Ferdâ” adlı şiirinde kullandığı ilk alıntı bir mektuptur. İlhan, Mithat Paşa’nın II. Abdülhâmid’e yazdığı bu mektubun bazı bölümlerini almış ve kendi şiirinin şekline göre düzenlemiştir. Mektup, II. Abdülhâmid’in baskıcı tavrına bir cevap niteliğindedir ve Paşa’nın Avrupa’ya sürülmesine neden olmuştur. Metinden yapılan alıntılar şu şekilde kullanılmıştır:

en osmanlı
 en süzidilârâ saatında

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4 / 1-I Winter 2009*

üstelik sarmaşıkların altında
“...fevkalâde riayetim vardır
zât-ı mülûkânelerine bendenizin
ancak padişahım
muzır olan en ufak hususta bile
menafiine milletimizin
itaat etmekte mâzurum size
nizam nedir bilir misiniz
usul-ü meşveretle idare olunan bir millette
tafsile hacet yoktur padişahım
mesele bendenize emniyette
rical-i milletten emin olunuz
dokuz gündür mâruzât-ı mukaddemeyi
is’af etmemekte devam
ediyorsunuz
bina-yı devleti
tâmire çalıştığımız bir sırada
yıkmaq istiyorsunuz diyebilirim siz
padişahım âdeta
eğer bu esbaba mebni
beni serkârdan azlederseniz...”
tamburi cemil bey'den ürkek beyaz ferâceler
(İlhan 2005: 109-110)

Şair, Mithat Paşa'nın mektubundan alıntıladığı bölümle birlikte devrim fikrini başlatır. Şiirin seyri açısından mektup, devrilecek hükûmete bir uyarı olarak düşünülebilir. Askerin sunduğu ihtilal-devrim bildirisi gibi sert ve kesin ifadeler içermesi bize bunu düşündürmektedir. Okurunu gelecekteki karanlığa hazırlayan İlhan, aslında burada “aydın”ların gördüğu zulme de vurgu yapmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ona göre aydınlar 1960 devrimi öncesi zulüm görmekteydi ve bu ihtilal gerekliydi. Doktor Sabiha eşliğinde çıktığımız tarih yolculuğu Mithat Paşa'nın mektubuyla başlar; ancak şü da hatırlanmalıdır ki, Tevfik Fikret'in de “Mithat Paşa İçin” adlı bir şiiri vardır. Fikret, Mithat Paşa'yı bu şiirle yüceltirken, Attilâ İlhan ise mektubundan yaptığı alıntıyla onun aydın ve devlet adamı kimliğini kendi kaleminden vermeyi tercih etmiştir. Ayrıca onu övmek yerine, satırlarına yer vererek dönemin önemli bir olayının heyecanını aktarmada Mithat Paşa'yı önemli bir yere oturmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

3. Göndermeler

Attilâ İlhan'ın "Ferdâ" adlı şiirindeki göndermeleri birkaç başlık altında toplamamız mümkündür: Kurgusal göndermeler, estetik göndermeler, tarihi göndermeler. Bunlar arasında, estetik göndermelerin diğerlerine göre daha ağırlıklı konuma sahip olduğu dikkati çeker. Burada Fikret ve şiiri, Divan edebiyatı, Türk musikisi temeli oluşturur. Vazgeçilmez bir unsur da tarihtir ki Osmanlı Devleti, devlet büyükleri ve 1960 İhtilali bu başlık altında ele alacağımız göndermelerdir. Kurgusal açıdan bakıldığında İlhan'ın diğer eserlerinde de ona eşlik eden kahramanlardan olan Dr. Sabiha'yı görmekteyiz. Şiir tarihsel hatırlatmalar ve çağrışımlar üzerine kurulmuştur. Temel alınan vatanseverler ve ümit duyulan gençlerle birlikte 1960 İhtilalinin heyecanı birleşirken bir bakıma da Attilâ İlhan'ın şiirinin kurgusu bu atıfları zorunlu kılmıştır. Bunları maddeler halinde inceleyecek olursak:

3. 1. Estetik Göndermeler

3.1.1. Tevfik Fikret, eserleri, Servet-i Fünun dönemi: "Ferdâ" Tevfik Fikret'in şiirleriyle birlikte kendisi de anılmaya değer görülmüştür. Attilâ İlhan, daha şiirin başında Fikret'e göndermede bulunur ve onun öfkesinden güç alır. Çünkü Fikret de karanlık, baskıcı dönemlerde eserleriyle tepkisini göstermiş bir şairdir. Bu güçlü sesi, kahramanı anmak bu şiir için belki de zorunluluktur. Fikret'in öfkeyle bir kat daha artan duyguları İlhan'a güç vermektedir. Şiirinde onun mısralarından aldığı ilhamı, Attilâ İlhan şu şekilde ifade eder:

"mısralar çoğaltıp fikret'in öfkesinden" (İlhan 2005: 108)

"fikret kafiyesiyle mısra mısra" (İlhan 2005: 117)

"Doksan Beşe Doğru" adlı şiire yapılan atıfla 1960 ihtilali döneminde hükûmete karşı gelen ve yönetime olan nefretini sakınmadan dışa vuran bir öğrencinin ölümü anlatılmış olmalıdır. Birkaç dize öncesine gidersek bu ortaya çıkar ki alıntı şöyledir:

"simsiyah meydanların en dip çizgilerinden
öğrenci kasketlerinin öldürüldükleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

bir türlü bitmiyoruz ki ama doktor sabiha'yla
bir yerde benim
'doksan beş'e doğru yıldızlara yükselişim'
bir yerde onun tarih-i kadim gözlükleri "

(İlhan 2005: 117)

Yıldızlara yükselmek ölümü çağrıştırmaktadır ve bundan önceki mısralar da bunu desteklemektedir. "Doksan Beşe Doğru"da vurgulanan düşünce devrin uğursuzluğu, kanun adına yapılan yanlışlıklardır. Bu vurguyu 1960'lı yıllarda yaşananlarla örtüştürmek hiç de zor değildir. Burada, temeldeki problem Fikret'ten İlhan'a gelene kadar aynen devam etmiştir ve belki devam da edecektir demek yanlış olmaz. İlhan'ın "doksan beş'e doğru yıldızlara yükselişi" de bu sebeptendir.

"Tarih-i Kadim" şiirine yapılan gönderme ise, o şiirin isyan duygusuyla yazıldığını söylemek için kullanılmıştır. Ayrıca isyanın ötesinde Fransız aydınlanma düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. İnsancıl, özgürlükçü, bilimsel bakışla birlikte tarih anlayışı da o gözlüklerin ardındaki bakışlardan okunabilecek düşüncelerden olmalıdır. Atıf şu mısradadır:

"bir yerde onun tarih-i kadim gözlükleri" (İlhan 2005: 117)

Gözlükler ile şiirdeki bakış açısı, isyan duygusu ortak bir unsur haline getirilmektedir. Bir bakıma bir hatırlatma da söz konusudur burada: O gözlüklerin ardındaki ve yukarıda da saydığımız düşünceler unutulmamalıdır. Şiirde bir de Fikret'in içinde bulunduğu edebiyat topluluğu ve edebiyat mecmuasına atıf vardır. Bunlara bakacak olursak:

"edebiyat-ı cedide bulutlar" (İlhan 2005: 114)

"servet-i fünün mecmuasından fildişi sahifeler"

(İlhan 2005: 115)

Birinci atıfta şair "Sis" şiirini de bunun sonuna ekleyerek dönemin karanlığını nitelemeye çalışmıştır. Bulutlar burada hem sis olarak hem de yağmur öncesi karanlık olarak algılanabilir düşüncesindeyiz. İkincisinde ise *fildişi sahifeler* bize bilinen fildişi kule benzetmesini hatırlatmaktadır. Aslında Servet-i Fünun dönemi toplumsal konulardan uzak, sanata daha fazla eğilen bir nitelik-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

teydi. Dolayısıyla kendi fildişi kulelerinde, kendileriyle yetinme söz konusuydu. Sonraki mısralarla bağdaştırdığımızda ise yüksek mevkilerdeki insanları anlatmak için kullanılan bir bağlantı mısraı ve benzetme ögesi olarak da düşünmek mümkündür.

3.1.2. Türk Musikisi: Attilâ İlhan birçok şiirinde olduğu gibi “Ferdâ”da da Türk musikisini zemine yaymıştır. Şiire, fonda Türk müziği makamlarından sûzidilârâ eserler eşlik etmektedir diyebiliriz. Kelime anlamı *gönül yakıcı*dır ve Türk müziğinde az rastlanan makamlardandır. Makam, seyir ve melodik ritim bakımından Batı müziğindeki vals ile karıştırılsa da vuruşlar itibariyle valsten farklılık göstermektedir. Sûzidilârâ üç zamanlı bir usûle sahiptir: Güçlü, yarı güçlü, zayıf. Makamdaki bu zamanlar şiirin ritmini belirlemede de önemlidir.

“tamburların iç titreşimleriyle gittikçe derinleşen
tamburi cemil bey karanlığında
kırbaç gibi bir mektubuyla geçmedik mi geceye”
(İlhan 2005: 109)

“beşiktaş’taki eski bir konağın
en osmanlı
en sûzidilârâ saatında” (İlhan 2005: 109)

Şair tamburun tellerine mızrabın değmesiyle çıkan sesi Mithat Paşa’nın mektubu öncesi kullanmakta ve ortamın gerginliğini anlatmaktadır. Tanburi Cemil Bey¹ karanlığı onun sazından çıkan nağmelerin sona yaklaşıldığı hissi vermesindedir. Çünkü Tanburi Cemil Bey, *Sûzidilârâ* makamındaki saz semaileriyile ünlüdür. Saz semaisi ise Türk müziğinde faslın en son çalınan sözsüz parçasıdır. Yani Mithat Paşa’nın mektubuyla sözün yerini, karanlık ve makamın heyecan uyandıran ritmi almaktadır. Ayrıca dönemin sultanına bir sadrazamın bu denli ağır bir mektup yazması, durumun ne derece vahim olduğunu söylerken; yakan, yakıcı anlamını içinde barındıran sûzidilârâ makamı adıyla da bize ortamın karmaşasını, gerginliğini anlatmaktadır. Burada Sûzidilârâ makamının seçilmesinde seyir ve melodik ritim unsurları yanında sık

¹ Bu ifadede Yahya Kemal’in Kar Musikileri şiirindeki “Tanburi Cemil Bey çalıyor eski plakta” mısrasına gönderme mevcuttur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

kullanılmamasının da önemli ayrıntılardan biri olduğu düşünce-sindeyiz. Şiirde bahsedilen olay bir devrim-ihtilal niteliğindedir ki bu tip olaylar da önemli etkileri olan ve sık rastladığımız olaylar değildir.

“nasıl mızrab uçlarıyla tel tel çizilir
sultan reşad gecesine tir leylim terelâ” (İlhan 2005: 115)

Ritim duygusunu iletmede kullanılan bir başka unsur da “tir leylim terelâ” söz grubudur. Sûzidilârâ makamının ritmiyle zenginleştirilen şiirde bu söz grubu da şiire ahenk katmaktadır ve burada Türk müziğine gönderme mevcuttur.

3.1.3. Divan edebiyatı: Divan edebiyatına yönelik göndermeler Ziya Paşa'ya, aruz veznine ve vezinlerden parçalara yer verilerek yapılmıştır. Burada eski şiirin ahengiyle yeni şiiri bütünleştirme, ona musikiyi de katarak yeni bir ses üretme amacı vardır. Göndermeler şu satırlardadır:

“gazel tarzında bir dersaadet ki ziya paşa'dan
aruz vezninde telkâri minareler
ve mahyalar
ve mahyalar mefâilü fâilün”
(İlhan 2005: 110)

Attilâ İlhan yeni şiir içinde bu unsurları ustalıkla eritirken aruz kalıplarını kullanışı ayrıca dikkat çekici bir unsurdur. Şair aruzu klasik şekilde yani şiirde kullanılan sözlerin ahengini sağlamak için kullanmamıştır. Bizzat kalıpların kendisini kullanarak hem şiirinin sesine Divan edebiyatını katmış, hem de Divan şiirini tamamen reddetmeden de modern bir şiir yazılabileceğini göstermiştir.

3.2. Tarihi Göndermeler

3.2.1. Osmanlı Devleti: Şiirde Osmanlı'nın son dönemlerine ait unsurlara atıfta bulunulmuştur. Göndermelerde eskiye ait unsurlar yeniye nitelemede kullanılmıştır:

“bizi ve gecemizi zenginleştiren

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

sonra bir benim bir onun dudaklarında
 jöntürk komitesi'ndan kim bilir kimin
 paris'te söylediği sūzidilârâ türkü"
 (İlhan 2005: 108)

"mekteb-i tibbiye'nin üçüncü sınıfından
 hürriyet kıdemlisi
 mühendishane-i berr-i humâyûn'dan
 halil cebel-i bereket
 bendeniz"
 (İlhan 2005: 111)

Göndermelerin birincisinde önemli nokta "*jöntürk*" ün bize hatırlattıklarıdır. Bu grup özgürlük ve demokrasi yanlısıdır. Dolayısıyla şiirin mantığı içinde değerlendirilirse dönemin aydınları düşünülebilir. Bunun komita olarak verilmesi ise ihtilale vurgu ve onun bağlamında bir kavram olmasındandır. İkincisine gelirse, vurgu gençleredir. Üniversite gençliğinin işin içinde nasıl bulunduğunu anlatırken İlhan, okul ismi olarak eskiye ait unsurları kullanmayı tercih etmiştir. Gerçekleşmesi istenilen halk hareketi içinde onlar da vardır ve olmalıdırlar.

3.2.2. Devlet Büyükleri: Şiirde Mustafa Kemal'e ve Sultan Reşad'a göndermede bulunulmuştur. Her ikisi de devlet başkanlığı yapmış, tarihte önemli yerleri olan kişilerdir. "*Ferdâ*" şiirinde Mustafa Kemal'e olumlu yönde bir bakış söz konusudur; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, gençliğe inancı bunun etkenleri arasındadır. Sultan Reşad ise sorunlar bağlamında ele alınmıştır; onun hükümdarlığında Osmanlı devleti büyüklüğüne yakışmayacak derecede kötü yönetilmiştir.

Şiirdeki genel ruha uygunluk bakımından ilk aşamada Mustafa Kemal'i bulmaktayız. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başa getirdiği Sultan Reşad'ı görmekteyiz ki onun sultanlığı "*kukla vaziyette*" nitelemesiyle tarihe geçmiştir. Çünkü cemiyet mensupları onu, istediklerini yaptırmak için başa getirmişlerdir.

"ben mustafa kemal
 selânik

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4 / 1-I Winter 2009*

yürüyün çocuklar”

(İlhan 2005: 112)

Mustafa Kemal'e yapılan göndermede onun gençliğe olan inancı, güveni etrafında günümüz gençliğine aynı şeyler söylenmek istenir. Tabii olarak Mustafa Kemal'den alınan bu duygu, şiire hem güç katmakta, hem de tarihteki gezintiden bizi uzaklaştırmamaktadır. Burada Mustafa Kemal'i "devrim" kelimesiyle de özdeşleştirirsek yanlış olmaz; çünkü şiirin temelinde devrim ve gençlik vardır. Ceyhan Atuf Kansu'nun da dediği gibi "Mustafa Kemal devrim öğrencisi"dir. O, Fikret'ten aldığı devrimci, özgürlükçü düşünce ve gençliğe inanma fikirleri ışığında ödünsüz bir eylemci olarak büyüklüğünü ortaya koymuştur. Neticede devrim, gençlik ve yarın sözlerinin yanında Mustafa Kemal adı mutlak anılmalıdır ki İlhan da böyle davranmıştır. Bunu yapmakla Fikret'le paylaşılan duygular, düşünceler Mustafa Kemal ile ortak, tek bir hüviyet kazanmaktadır.

3.2.3. 1960 İhtilali: Attilâ İlhan "Ferdâ" şiirini 1960 İhtilalinin heyecanıyla yazdığını söylerken bunu atflarla da vurgulamıştır. Şiirde açıkça göremediğimiz, ancak yazıldığı dönem ve kurgu dolayısıyla ulaştığımız ihtilal fikri, atflarla da desteklenmiştir. Temelde tarihi hatırlatmalar şeklinde geçen şiirde bu tarz göndermelerle onları takip eden dizeler öğrencilerin durumlarını, baskıyı göz önüne sermede önemli faktörler halindedirler.

"gece sisleriyle yüklü öylesine küskün
üstüste birkaç yüz beyazıt meydanı'ndan
yine silah sesleri duyar gibiyiz
uzak ve uzak
sıkıyönetim tebliğlerinde bu kaçınıcı gün
yürüyün çocuklar "

(İlhan 2005: 111)

"parıldadıkça çığlıklar ışıldaklar gibi
simsiyah meydanların en dip çizgilerinden
öğrenci kasketlerinin öldürüldükleri
bir türlü bitmiyoruz ki doktor sabiha'yla"

(İlhan 2005: 117)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

İlk mısradaki göndermeyle meydanlardaki insanların, öğrencilerin eylemleri anlatılmak istenmektedir. 1960 İhtilali zamanında Beyazıt Meydanındaki çatışmalar hatırlatılmaktadır. Bu sözler şairin, şiirin kurgusu gereği yaptığı bir hatırlatmadan ibaret değildir; devamındaki dizeler de göz önüne alındığında gençliğe cesaret vermek isteyen bir öğretmenin, bir ağabeyin, bir büyüğün sözleridir. İkinci göndermeye gelecek olursak; burada İlhan'ın "kasketlerin öldürülmesi" sözüyle 1960'lı yılların başında öldürülen üniversite öğrencilerini anımsatmaktadır ve ölen sadece kaskettir, onun içine yerleşmiş olan düşünce asla ölmez. Bunun olmayacağını da bir sonraki dizede "bir türlü bitmiyoruz" diyerek vurgular. Devrimci düşüncenin önemli bir felsefî cümlesi, sloganı burada akla gelmektedir: Bir ölür bin geliriz... İlhan'ın fikrini temel aldığımızda bir başka açıdan da bakmamız mümkündür ki 1960 İhtilalinde asker-öğrenci dayanışması vardır; çünkü 1960 hareketi ona göre bir ihtilal değil devrimdir.

3.3. Kurgusal Göndermeler

"Ferdâ" şiiri, Attilâ İlhan'ın kendi eserlerindeki bazı kurmaca kişilere göndermeler de içerir. *Doktor Sabiha*, Attilâ İlhan'ın *Ben Sana Mecburum* adlı eserinden itibaren ona eşlik eden bir kahramandır. Sabiha, aslında İlhan'ın şiirlerine ve romanlarına kahramanlık eden Doktor Nezihe'nin sahne ismidir diyebiliriz. Dr. Nezihe, İlhan'ın İzmir'de tanıştığı ve ilgisini çeken, onu etkileyen hekimdir. Hatta aralarındaki tatlı bir flörtün olduğunu da bir söyleşisinde belirtmiştir. Ayrıca ona büyük saygı duyduğunu da gizlemez (İleri 2002: 183). Dr. Nezihe ciddî çalışmalarından dolayı İlhan'ı fazlasıyla etkilemiştir. "Ferdâ" şiirinde de şair ile arkadaş rolünde olan Doktor Sabiha dönemin verdiği heyecanı paylaşmak için kullanılmıştır. Doktor Sabiha, şiirin ilk dizesinden itibaren karşımızdadır; çünkü şiirde anlatılanlar onunla paylaşılır gibidir.

"belki bu son gecemiz doktor sabiha'yla"

(İlhan 2005: 108)

"bir türlü bitmiyoruz ki doktor sabiha'yla"

(İlhan 2005: 108)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Şair, olayları Dr. Sabiha ile paylaşır; çünkü bu hanım meslek sahibidir ve ciddi şekilde de işine bağlıdır. Attilâ İlhan bu tarz hanımların onu etkilediğini bir söyleşisinde belirtmiştir (İleri 2002: 183). İlhan, kadın duyarlılığını kavramanın ve hanımların ne derece önemli işlerde olmaları gerektiğinin o zamandan beri farkındadır. Böyle ciddi bir konuyu da onunla paylaşması kadını ön plana çıkarması aslında doğaldır ve ayrıca önemlidir; çünkü hem bir hanım nezaketi girer, şiire hem de kadına verilen önem ortaya çıkar. Onun çizmeye çalıştığı, düşünen ve kendi ayakları üzerinde durabilen, yani İlhan'ın hoşuna giden hanım tipidir. Siyasetin, devletin, milletin vb. sözünü edecek, her türlü sosyal meselede söz sahibi olabilecek, meslek sahibi güçlü bir insandır kadın. Sadece ana değildir, yalnızca eş değildir kadın...

4. Parodi (Yansılama)

Attilâ İlhan şiirinde kullandığı alıntı ve atıflara parodi (yansılama) de eklemiştir; çünkü tarih içinde alay etmek ya da yermek istediği unsurlar da mevcuttur. Divan edebiyatı, yanlış işler yapan devlet adamları bunlar arasındadır. Şairin yansılama (parodi) tekniğini kullanma amacı gülünçleştirmeden çok, basite indirgeyerek eleştirmedir. Ancak fark edilmesi zor, incelikle oluşturulmuş bir güldürünün var olduğu düşüncesindeyiz.

“aruz vezninde telkâri minareler
ve mahyalar
ve mahyalar mefâilü fâilün”
(İlhan 2005: 110)

“ve değil mi ki ellerinde silahlar
ve silahlar feilâtün feilâtün”
(İlhan 2005: 113)

İki alıntıda gördüğümüz yansılama unsuru Divan edebiyatı ağırlıklıdır. İlhan bu edebiyata ait kalıpları artık birer hatıra olarak görüyor, manevî birer değer taşıdıkları hissini veriyor okuyucuya. Ancak onları birer “kelime” olarak şiire alması tamamen reddedilemez olduklarının da vurgusu durumundadır. Burada Attilâ İlhan'ın gelenekten nasıl ustalıkla yararlandığını, onu kök-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ten reddetmek yerine kendi tarzına uygun biçimlere sokarak kullandığını bir kez daha görmekteyiz. Ayrıca kalıpları art arda kullanması hem sonsuzluk hem de tekdüzelik duygusu vermektedir. İlhan; mahya, minare, silah gibi ciddiyeti sorgulanamaz kavramlara bu kalıpları ekleyerek incelikli bir güldürü fikri oluşturmaktadır. Eklenen şiir kalıpları bu unsurların ciddiyetlerini de bir bakıma sorgulamakta ve onların estetik boyutunu bize vermektedir. Mahyaların, minarelerin insanı ürküten ululuk duygusu ve silah seslerinin bir şiir gibi gösterilmesi onları bir yandan yüceltirken bir yandan da hafif göstermektedir. Ayrıca tekrarın da bu gülünçleme ve hafife almada önemli payı vardır. Bir başka yansılama unsuru da karşımıza şu dizede çıkmaktadır.

“nasıl mızrab uçlarıyla tel tel çizilir
sultan reşad gecesine tir leylim terelâ”

(İlhan 2005: 115)

Sultan Reşad'ın tahta getirilişini düşünürsek tarihi gezintide bunun da hatırlatılması şarttır; ancak buradaki hatırlatmada bir alay, hiciv mevcuttur. Sultan Reşad'ın tahta geçiş öyküsünden bahsetmiştik. Burada Sultan Reşad'ın zayıflığına bir atıf vardır denebilir. Büyük bir devletin başında kukla yönetici konumundaki kişi korkak ve kendine güvensiz biri demektir. Çünkü kukla, başkalarından emir almak zorundadır ve onlar olmadan iş yapamaz demektir. O halde mızrab ancak böyle bir sultanın gecesini bu şekilde sokabilir. 'Devrim'le çizer, bozar ve geceyi 'tir tir' yani 'ok' gibi titretir. Alıntıladığımız dizeler, bu yansılama olmadan hemen önce "Ferdâ" şiirinden yapılan alıntıyla verilmek istenen öğütlerin üzerine gelen "alaycı" bir uyarı şeklidir.

5. Sonuç

Şiirlere bakıldığında ilk göze çarpan ikisinin de gençliğe hitaben yazılmış olmalarıdır. Fikret'in şiirinde sadece gençlik görülürken İlhan'da konunun daha geniş bir perspektifle ele alındığı açıktır. Ancak Fikret'te gençliğe ümit, onlara öğütler güçlü bir hitap ile verilirken, İlhan'da böyle bir amaç yoktur. Attilâ İlhan dönemin heyecanı ile geçmiş bir zincirin halkalarını birleştirir şekilde vermiştir. İkisi de buldukları çağın zor, karmaşık hatta karanlık devrilerinde kaleme alınmış şiirlerdir. Her iki şiir de şairle-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rinin hürriyete, vatana bakışlarını bir bakıma sergiledikleri, toplumsal duyarlılıkla yazılmışlardır. Bu duyarlılık döneme kayıtsız kalamayıp aydın kimliklerini de açığa çıkarmaktadır. Fikret'te gördüğümüz güçlü *hitabet*, Attilâ İlhan'da güçlü bir kurguya, sinematografik bir bakışa dönüşür diyebiliriz. Fikret açıkça anlatırken, İlhan anlatmak istediklerini eski içinde eriterek kurgulayıp vermeyi tercih etmiştir.

Şekil yönünden bakacak olursak ikisi de dönemlerine göre yenidir. Fikret serbest müstezat ile yazarken, Attilâ İlhan 1950 sonrası edebiyatımıza tamamiyle yerleşen serbest şiir anlayışına göre yazmıştır. Attilâ İlhan, Fikret'in hitabetiyle bizde yarattığı heyecanı ondan yaptığı alıntılarla sağlamaya çalışmıştır. Bu bize Attilâ İlhan'ın Fikret'e dönüşünü kanıtlamada önemli bir ipucu sayılmaktadır. İlhan'ın Fikret ile bir ortaklığı da kelimeler yönündendir.

Attilâ İlhan'ın *Ferdâ* şiirinde metinlerarası ilişkiye neden ihtiyaç duymuştur, temel sorusundan hareketle şunu söyleyebiliriz: O bir geleneği devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu geleneği şairin deyimiyle *özgürlükçü eylem* olarak adlandırmak mümkündür. İlhan'ın şiirinde Tevfik Fikret, Nazım Hikmet, Namık Kemal özgürlükçü eylemin şairlerindedir. Burada onlar kadar açık ve hitabet bakımından güçlü olmasa da aslında gençliğe güven ve öğüt mutlak unsurlardır. Neden? Çünkü bir şairin hem devrine damgasını vurmuş; gençliği ve devrimci fikri ön planda tutmuş şairlerden bahsedip hatta onlardan güç alması hem de tarihi ibret verici bir hikâye haline getiren şiir oluşturması onu bu şairlerden ayırmasın, aksine onlara yaklaştırır. Değişen edebiyat anlayışları gereği dil ve üslûp açısından farklılıklar bile olsa temelde verilmek istenen mesaj aynıdır. Ayrıca Mustafa Kemal'in gençliğe olan güvenini de vurgulayacak unsurları şiirine katarak zemin iyiden iyiye sağlamlaştırılmıştır. Kısaca söylenmesi gereken şudur ki Attilâ İlhan ne kadar kapalı da olsa, zemine gençlik ve devrim kavramlarının baş kahramanlarını yerleştirerek, gençliğe en çok güvenmiş insanların ortaklığında modern bir öğüt şiiri ve gençliğe hitabe yazmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

KAYNAKLAR

- AKTULUM Kubilay, **Metinlerarası İlişkiler**, Öteki Yayınevi, Ankara 2000.
- AKYÜZ Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.
- ALPASLAN-GÖKALP G. Gonca, **Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanı'nın Çağdaş Yorumları**, Multilingual, İstanbul 2007.
-, "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirine Genel Bir Bakış", **I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, (25-26 Mayıs), Ankara 2006, s.128-152.
- ALİYE Zeynep, **Mavi Adam-Attilâ İlhan'la Söyleşiler**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001.
- ANKARA Zeynep, **Yalnız Şövalye-Attilâ İlhan**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.
- AYTAÇ Gürsel, **Genel Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, İstanbul 2003.
- BEYATLI, Yahya Kemal, (2004), "Kar Musikileri", **Kendi Gök Kubbemiz**, İstanbul: YKY: 3.
- BOZKURT Mahmut Esat, (2000), **Atatürk İhtilali II**, Cumhuriyet Kitap: 16-19.
- (?), "Bin Dokuz Yüz Altmış", **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C. 2, YKY, İstanbul 2002, s. 379-402.
- ÇELİK Yakup, **Şubat Yolcusu / Attilâ İlhan'ın Şiiri**, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- FUAT Mehmet, **Tevfik Fikret**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.
- İLERİ Selim, **Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim"**, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- İLHAN Attilâ, **Belâ Çiçeği**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

....., **Hangi Sol (Anılar ve Acılar)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1980.

KANSU Ceyhun Atuf, (1968), "Tevfik Fikret ve Devrim", **Türk Dili**, C. XVIII / S. 203 (Ağustos 1968), s. 477- 487.

KAPLAN Mehmet, **Tevfik Fikret / Devir-Şahsiyet-Eser**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.

PARLATIR İsmail, **Tevfik Fikret**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

TANPINAR Ahmet Hamdi, **Fikret Hakkında**, Edebiyat Üzerine Makaleler, Hazırlayan Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, ikinci baskı, İstanbul 1977.

TEVFİK FİKRET, **Bütün Şiirleri**, (Haz.: İsmail Parlatır, Nurullah Çetin), TDK Yayınları, Ankara 2001.

YAVUZ Hilmi, " Haşim, İntihal ve Metinlerarasılık (2)", **Zaman Gazetesi**, 01.05.2002.

<http://mitoloji.info/muzik-turleri/semai-usulu.nedir>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*